

відомі серед матеріалів III—IV ст. н. е. Наддніпров'я⁴ і Центральної Європи⁵.

Бережанський могильник — пам'ятка, безсумнівно, черняхівської культури. На ньому немає жодної знахідки, яка б давала підставу пов'язувати його з пам'ятками типу Дитинич. Розташування його на території Південно-Західної Волині поруч з Дитиничами, Лепесівкою, Вікнинами Великими в III—IV ст. н. е. може пояснюватись лише існуванням на суміжній території різних культурно-етнічних груп населення, межа між якими, мабуть, проходила в районі верхів'їв р. Горинь.

Висвітлення взаємозв'язків цих культурних груп потребує ширших польових досліджень на Волині.

В. К. ВОЛЯНИК

Могильник черняхівської культури в верхов'ях р. Горинь

Резюме

На могильнику у с. Бережанка Тернопольської області досліджено шість труположень і три трупосожження. Орієнтація захоронень северо-западна. Погребальний інвентар состоит из сосудов, сделанных на гончарном круге, стеклянного и лепного кубков, украшений из стекла, сердолика, янтаря, бронзы и железа, праслиц и др. В погребениях найдены остатки продуктов питания в виде костей животных, скорлупы яиц и подгоревшей пищи в горшке.

Время функционирования могильника определяется концом III—IV вв. н. э. Результаты его исследования позволяют расширить границы черняхівської культури в северо-западном направлении и рассматривать верховья р. Горинь как место, где одновременно жили разные культурно-этнические группы населения, оставившие памятники типа Дитиничи, а также черняхівские.

О. М. ПРИХОДНЮК

Археологічна розвідка в верхів'ях р. Случ

Волино-Подільська територія насичена археологічними пам'ятками різних періодів і культур. Однак у верхній течії р. Случ, яка на одній з ділянок є вододілом між Поділлям і Волинню, археологічні дослідження майже не проводилися. Довгий час єдиною пам'яткою, відомою у цьому районі, було давньоруське городище в с. Губин, обстежене на початку 50-х років П. О. Раппопортом¹. В 1965 р. археологічним загоном Хмельницького краєзнавчого музею було проведено розвідку у верхів'ях ріки від с. Григорівка до с. Коржівка Старокостянтинівського району Хмельницької області.

Досліджувана ділянка відзначається складним рельєфом. Місцями берег досить гористий або вкритий лісом, особливо на відрізьку між селами Губин і Остропіль. Незважаючи на це, зафіксовано досить густе заселення досліджуваної території. Виявлено 23 місцезнаходження, більшість яких належить поселенням зі складною, багаточисловою страти-

⁴ В. В. Кропоткин. Римские импортные изделия в Восточной Европе (II в. до н. э.—V в. н. э.).—САИ, вып. ДІ-27. М., 1970, рис. 77, 4; В. П. Петров. Черняхівський могильник.—МИА, № 116. М., 1964, рис. 9, 2.

⁵ Hans Jürgers Eggers. Der Römische Import in Frein Germaien. Hamburg. 1951, Bd. I, Taf. 15, 203; Bd. II, стор. 179.

¹ П. А. Раппопорт. Города Болоховской земли.—КСИИМК, вып. 57. М., 1955, стор. 56.

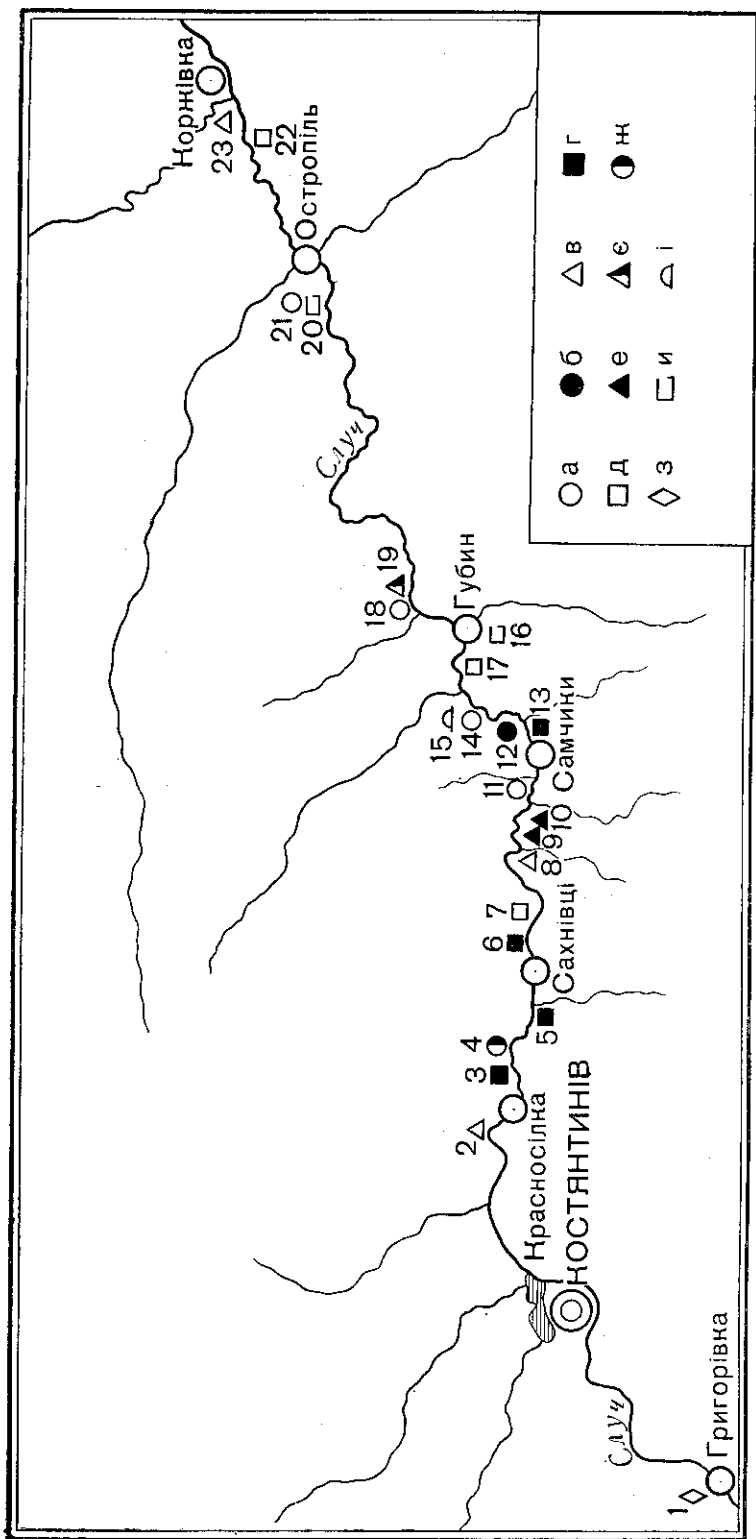

Рис. 1. Схема поширення археологічних пам'яток у верхів'ях р. Случ;

1 — Григорівка; 2—4 — Красносілка; 5—7 — Сахнівці; 8—13 — Самчиці; 14—19 — Губин; 20—21 — Остропіль; 22—23 — Коржівака; а — трипільські поселення, б — поселення доби бронзи, в — поселення скіфського часу, г — поселення черняхівської культури, ґ — поселення давньоруського часу, е — поселення з трипільськими та черняхівськими матеріалами, ж — поселення з черняхівськими та давньоруськими матеріалами, з — поселення з черняхівськими матеріалами, и — поселення з матеріалами доби бронзи та черняхівської культури, і — поселення з трипільськими, доби бронзи та давньоруськими матеріалами, к — давньоруські городища, л — курган.

графією *. Крім того, була обстежена пізньосередньовічна Старокостянтинівська фортеця, на території якої проводилися земляні роботи господарського характеру. Тут зібрано велику кількість пізньосередньовічної кераміки, виробів із скла та заліза.

Григорівка. На південно-західній околиці села, на лівому березі р. Случ, в ур. Кар'єр, на площі 300×100 м трапляється трипільська кераміка та кераміка давньоруського часу. Площа поселення зруйнована ро-

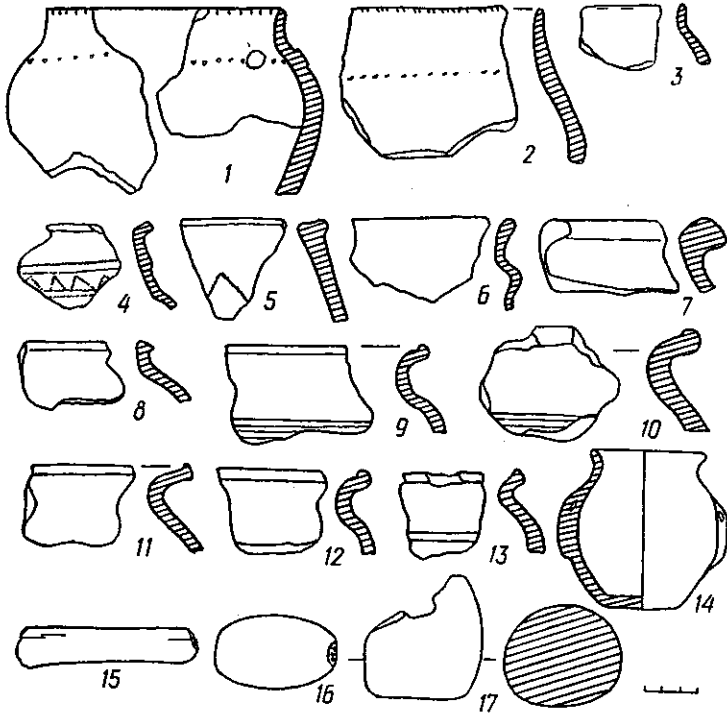

Рис. 2. Знахідки, виявлені розвідкою:

1, 9, 12, 14, 17 — Григорівка, 2 — Красносілка; 3, 7, 16 — Самчики; 4—6, 11 — Губин; 8, 13, 15 — Сахнівці; 10 — Коржівка.

ботами, пов'язаними з добуванням каменю. У відслоненнях кар'єру чітко простежується культурний шар потужністю до 1 м. Учні Григорівської середньої школи тут знайшли трипільську статуетку та трипільський горщик з двома вушками (рис. 2, 14).

У східній частині поселення в урвищах, де простежувалися виходи перепаленої глини, на глибині 0,8 м від сучасної поверхні було розчищено глинобитну піч з житла давньоруського часу (рис. 3). Вона овальна в плані, діаметр близько 1 м. На черені знайдено фрагменти давньоруської кераміки XII—XIII ст. (рис. 2, 9, 12), а біля печі — мідну ковану дротину та конусоподібне глиняне грузило від ткацького верстата (рис. 2, 17). В шурфі виявлено фрагмент трипільського горщика, який прикрашений на плічках рядом трикутників та круглими наліпами і насічками по вінцях (рис. 2, 1).

Красносілка. На території села та в його околицях відкрито три поселення. Селище скіфського часу розташоване в північно-західній частині села, на підвищенні першої надзаплавної тераси лівого берега р. Случ, в ур. Біля садка (пункт № 2) **. На площі 250×70 м зібрано фрагменти

* Матеріали розвідки зберігаються у фондах Хмельницького краєзнавчого музею.

** Оскільки значна кількість виявлених пам'яток багатшарова, то для зручності описи старожитностей групуються за населеними пунктами, а не за культурною належністю.

скіфської кераміки, орнаментовані під вінцями та на плічках наліпним валиком з защипами або наскрізними проколами під краєм вінець, перепалену глиняну обмазку, кістки тварин тощо.

Поселення черняхівської культури зафіксовано на підвищенні першої тераси лівого берега р. Случ, на присадибних ділянках Романюка 1 та Романця 1 (пункт № 3). На площі 100×50 м трапився черняхівський столовий та кухонний посуд.

За 500 м на північний схід від села, вздовж шосейної дороги, на площі 300×70 м зібрано велику кількість кераміки доби бронзи (рис. 2, 2)

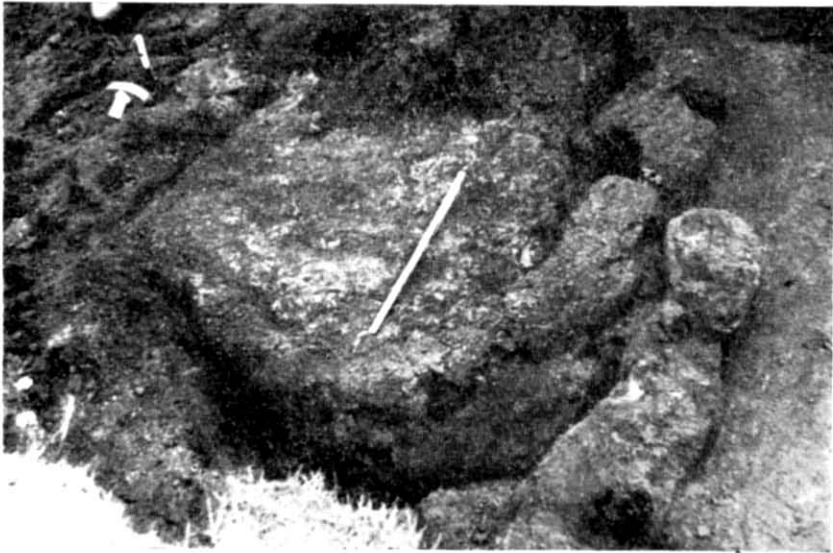

Рис. 3. Давньоруська піч з Григорівки.

та черняхівської культури (пункт № 4). В урвищах з боку шосе, на глибині 0,3—0,4 м від сучасної поверхні, простежено культурний шар товщиною 0,3 м.

Сахнівці. Розвідкою тут відкрито три поселення. Черняхівське селище розташоване біля південно-західної околиці села, на правому березі р. Случ при впадінні в неї безіменного струмка (пункт № 5). На площі 250×100 м низької надзаплавної тераси знайдено фрагменти ліпної та кружальної черняхівської кераміки (рис. 2, 8), перепалену глиняну обмазку, кістяне лощило з ребра тварини (рис. 2, 15) тощо.

Ще одне черняхівське поселення виявлено біля північно-східної околиці, на лівому березі ріки (пункт № 6), де на площі 250×50 м зібрано кружальний черняхівський посуд та простежено скупчення перепаленої глиняної обмазки. За 2 км на південний схід від села, на тому самому березі, на площі 100×50 м трапилися давньоруська кераміка XII—XIII ст. (рис. 2, 13), перепалена глина, вугілля (пункт № 7).

Самчики. На території села та в його околицях зафіксовано шість різночасних поселень. В південно-західній частині, на правому березі ріки, на площі 200×50 м вздовж правого берега безіменного струмка, в ур. Вигін зібрано кераміку доби бронзи (рис. 2, 3), глиняну обмазку, вироби з кременю та інші знахідки (пункт № 8).

На березі, за 400 м униз по течії від попереднього пункту, там, де розташовані садиби колгоспників, на площі 200×40 м виявлені фрагменти кухонного та столового черняхівського посуду (рис. 2, 7), керамічне риболовецьке грузило (рис. 2, 17). Тут же засвідчено трипільську кераміку, крем'яні відщепи тощо (пункт № 9).

Дещо нижче, при впадінні в ріку безіменного струмка, на присадибній ділянці виявлено сліди трипільської площадки у вигляді скупчення шматків перепаленої глини та фрагментів трипільського посуду. Окремі екземпляри з розписом. На цій площі є й черняхівська кераміка (пункт № 10).

В північно-західному напрямку від села, на лівому березі Случі, при впадінні в неї струмка, знайдено фрагменти трипільського посуду, глиняну обмазку, каміння, кістки тварин, вироби з кременю та ін. (пункт № 11). За 300 м на північний схід на площі 500×100 м трапляються кераміка пізньої бронзи, глиняна обмазка, крем'яні відщепи та каміння (пункт № 12).

На правобережжі Случі, біля південно-західної околиці села, на лівому низькому березі безіменного струмка, в ур. Руда Попівка, на площі 300×100 м зібрано велику кількість ліпного і кружального черняхівського посуду, великі шматки глиняної обмазки з відбитками дерев'яних конструкцій, кістки тварин, вугілля тощо (пункт № 13). Мабуть, на території цього селища місцеві жителі знайшли срібний динарій Марка Аврелія (161—180 рр. н. е.)^{*}.

Губин. Тут обстежено шість археологічних пам'яток. Поселення трипільської культури зафіксовано на північно-західній околиці села, в ур. Могила, на лівому березі Случі, при впадінні в неї струмка Річечка. На площі 400×100 м наявні фрагменти трипільської кераміки, глиняна обмазка, крем'яні відщепи та ін. (пункт № 14). На цій території стоїть курган висотою 1,5 і діаметром близько 30 м (пункт № 15).

У центрі села, на правому високому березі р. Случ, при впадінні р. Ладижки, в ур. Замчище розташоване давньоруське городище, літописне місто Болохівської землі — Губин (пункт № 16), де у 1953 р. розвідувальні розкопки провів П. О. Раппопорт².

У північно-західному напрямку від села, на березі виявлено давньоруське поселення XII—XIII ст. На площі 400×50 м знайдено давньоруську кераміку (рис. 2, 11), залізний рибальський гачок, глиняну обмазку та кістки тварин (пункт № 17).

Трипільське поселення відкрито на північно-східній околиці села між урочищами Біля річки і Липник. На лівому високому березі, в радіусі близько 80 м, зібрано трипільську кераміку, округлі кам'яні відбійники, глиняну обмазку тощо (пункт № 18). В ур. Липник на площі 500×100 м простежено давньоруську (XII—XIII ст.) і черняхівську кераміку (рис. 2, 4—6) (пункт № 19).

Остропіль. В його околицях виявлено два археологічних пункти. За 2 км на захід від села, на лівому березі, розташоване невелике городище площею близько 120 м². Воно оточене валом, на якому є сліди вогню, а з напільного боку — ледь помітним на поверхні ровом. У відслоненнях валу знайдено давньоруську кераміку XII—XIII ст. (пункт № 20).

До городища прилягає велике трипільське поселення площею 500×200 м. На поверхні зібрано трипільський посуд, крем'яні сокири, кам'яні відбійники, кістки тварин та кам'яну зернотерку довжиною 50 см (пункт № 21).

Коржівка. Поблизу села є залишки двох поселень. В північно-західному напрямку, на правому високому березі Случі, розташоване давньоруське поселення XII—XIII ст. На площі 300×100 м знайдено давньоруський посуд (рис. 2, 10), керамічне прясло та інші вироби (пункт № 22).

У північно-західній околиці села, на лівому березі р. Случ, при впадінні в неї безіменного струмка, в ур. Токарівщина, на площі 300×100 м

^{*} Монета зберігається у приватній нумізмати́чній колекції жителя с. Самчики О. Паживського.

² П. А. Раппопорт. Вказ. праця, стор. 56.

зібрано велику кількість скіфської кераміки. Окремі фрагменти прикрашені під вінцями наліпним валиком із зачіпами (пункт № 23). На протилежному високому березі струмка, на присадибній ділянці трапився фрагмент ліпного горщика VI—VII ст. н. е. з відігнутими назвнн вінцями, горбкуватою поверхнею та домішками шамоту в тісті.

О. М. ПРИХОДНЮК

Археологическая разведка в верховьях р. Случь

Резюме

В статье кратко изложены результаты археологической разведки, проведенной Хмельницким краеведческим музеем в верховьях р. Случь на участке от с. Григоровка до с. Коржовка. Среди обнаруженных месторождений — памятники трипольской культуры, эпохи бронзы, скифского времени, славянские поселения и городища, курган.

В связи со значительной плотностью заселения исследуемого района в различные археологические периоды здесь необходимо проведение стационарных раскопок.

К. І. КРАСИЛЬНИКОВ

Житло салтівської культури на Донеччині

Восени 1970 р. експедиція секції археології обласної організації Товариства охорони пам'ятників історії і культури провела розвідку в міжріччі Камишної, Дубовці і Деркула. Серед пам'яток різних історичних періодів привертає увагу салтівське селище на р. Деркул, розташоване на високому лівому березі на схід від с. Підгаївка Волошинського району Ростовської області.

В підмитому водою березі відкрився світлий культурний шар з попелом, кістками тварин, уламками посуду, камінням, глиняної долівки, шлаків. Після зачистки було проведено рятувальні роботи. В результаті вдалося відкрити житло з інвентарем салтівської культури. В плані це прямокутна будівля напівземлянкового типу, з підпорними стовпами (рисунок).

Точні розміри житла встановити не вдалося, бо його прирічкова частина знесена. Але зіставлення дають змогу припустити, що довжина житла була близько 4, ширина 2,5, а глибина від сучасної денної поверхні до підлоги 0,9 м. Вхід до нього міг бути тільки з боку річки, тобто з півдня, бо на двох бокових стінах не простежуються вхідні отвори, а біля північної наявні два попелища. Стіни, можливо, були плетені і мали глиняну обмазку, залишки якої збереглися.

Житло належить до другого типу напівземлянок, відомих в Саркелі та Дмитрівському городищі¹. Вогнище, виявлене біля північної стіни на рівні долівки, мало кам'яний черинь і навкруги було обкладене дуже обгорілим камінням невеликого розміру. Під цим шаром відкрито лінзоподібну яму глибиною 20 і діаметром 50 см, заповнену чистим попелом.

В північно-східному кутку впритул до стінок стояла піч-кам'янка, від якої збереглися глиняна основа з товстим шаром попелу і задня стінка

¹ С. А. Плетнева. От кочевий к городам.— МИА, № 142. М., 1967, стор. 59—61.